ჯონ ლოკი

1632-1704

შესავალი

ჯონ ლოკი ინგლისელი ფილოსოფოსია, რომლის ნაშრომები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ერთი მხრივ, ცოდნის თეორიის, მეორე მხრივ კი – ლიბერალური პოლიტიკური მოძღვრების განვითარებისთვის. ამ უკანასკნელ თემაზე ლოკის ძირითადი იდეები ჩამოყალიბებულია „ორ ტრაქტატში მმართველობაზე“ (1689), განსაკუთრებით კი მის მეორე ნაწილში, აგრეთვე „ნარკვევში შემწყნარებლობის შესახებ“. მას ევროპული ლიბერალიზმის ერთ-ერთ მამამთავრად თვლიან.

ლოკი 1632 წელს დაიბადა. მამამისი სოფლის იურისტი და ადგილობრივი მოსამართლის თანაშემწე იყო. დედ-მამა პურიტანების სექტას ეკუთვნოდა – ამ რწმენის ადამიანები გამოირჩეოდნენ ლიბერალური შეხედულებებით, მხარს უჭერდნენ მეფის ძალაუფლების შეზღუდვას და ხშირად იდევნებოდნენ.

ლოკის ბიოგრაფიის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ კონტექსტს განსაზღვრავდა ბრძოლა მეფის (ანუ აბსოლუტური მონარქიის) და პარლამენტის (ანუ შეზღუდული ხელისუფლების) მომხრეებს, სხვა სიტყვებით, კონსერვატორებს და ლიბერალებს შორის, რომელიც თითქმის მთელი მე-17 საუკუნე გაგრძელდა და ინგლისის „დიადი რევოლუციით“ (1688-89) დასრულდა. ლოკი თავისი შეხედულებებითაც და სოციალური წრითაც ვიგებთან, პარლამენტის მომხრეებთან იყო დაკავშირებული. მისი ბავშვობა და ყრმობა დაემთხვა ინგლისის სამოქალაქო ომს (1642-51), რომელშიც მამამისი პარლამენტის მხარეს იბრძოდა, როგორც კავალერისტთა ბატალიონის მეთაური.

ოქსფორდის უნივერსიტეტში სწავლისას ლოკი დაინტერესდა რაციონალისტური ფილოსოფიით, მაგრამ ძირითად სპეციალობად მედიცინა აირჩია. როგორც ექიმი, ის შეხვდა ლორდ ენტონი ეშლი კუპერს, რომელთანაც 1667 წელს გადასახლდა და მისი პერსონალური ექიმი გახდა. ლორდი ეშლი გავლენიანი ვიგი (ლიბერალი) პოლიტიკოსი იყო. ის დიდი ხნით გახდა ლოკის მფარველი და დამსაქმებელი, ხოლო მისმა პოლიტიკურმა შეხედულებებმა, სავარაუდოდ, მნიშვნელოვანი გავლენმა იქონიეს ლოკზე. როცა ეშლის ინგლისის ერთ-ერთი ამერიკული კოლონიის, კაროლინის ლორდი-მესაკუთრის წოდება ებოძა, ლოკი, როგორც მისი თანაშემწე და მდივანი, ამ კოლონიის მოწყობაშიც ჩაერთო და აქტიური როლი ითამაშა კაროლინის კონსტიტუციის შექმნაში. მან კოლონიებში გარკვეული ინვესტიციებიც ჩადო. ეს დაეხმარა გარკვეულიყო ვაჭრობისა და ეკონომიკის საკითხებში, აგრეთვე მიეღო ინფორმაცია ამერიკული კოლონიების ცხოვრებაზე, რამაც მისი პოლიტიკური შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე მოახდინა გავლენა.

1672 წელს ლორდი ეშლი, ახლა უკვე გრაფი შეფტსბერის ტიტულით, ლორდი-კანცლერი, ანუ მთავრობაში ყველაზე მაღალი რანგის მინისტრი გახდა. მან ლოკი „წარდგენების მდივნად“ დანიშნა – ეს საკმაოდ მაღალი თანამდებობა იყო, რაც გულისხმობდა ყველა საეკლესიო საქმის გაძღოლას, რაც კი ლორდი-კანცლერის მანდატში შემოდიოდა – მათ შორის საეკლესიო თანამდებობების განაწილებას. ამავე პერიოდში ლოკმა მეორე მნიშვნელოვანი თანამდებობა, ვაჭრობისა და პლანტაციების საბჭოს მდივნის პოსტი დაიკავა.

ლოკის ცხოვრების ახალი ეტაპი დაიწყო მას შემდეგ, რაც გრაფ შეფტსბერის მეფე ჩარლზ მეორესთან განხეთქილება მოუვიდა და თანამდებობა დაკარგა, რასაც ავტომატურად მოყვა ლოკის დათხოვნაც. ლოკმა თითქმის ოთხი წელი საფრანგეთში იმოგზაურა, შემდეგ რამდენიმე წლით ინგლისში დაბრუნდა. ამ დროისთვის საგრძნობლად გაუარესდა ურთიერთობა მეფის ტახტსა და ლიბერალური განწყობილების წრეებს შორის, რადგან გაძლიერდა ეჭვი, რომ მეფე ჩარლზი, როგორც ფარული კათოლიკე, ინგლისსაც, საფრანგეთის მსგავსად, აბსოლუტური მონარქიის რელსებზე გადაყვანას უპირებდა. 1683 წელს ლოკს მოუხდა ნიდერლანდების სამეფოში გაქცევა, რადგან გაიხსნა შეთქმულება მეფისა და მისი ძმის მკვლელობის მიზნით. ისტორიკოსების აზრით, ლოკს ამ შეთქმულებაში მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ მისი ორგანიზატორებს შორის იყო ლოკის მფარველი, გრაფი შეფტსბერი, რომელიც შეთქმულების გამხელამდე ცოტა ხნით ადრე გარდაიცვალა. ლოკი ადვილად შეიძლებოდა, ეჭვმიტანილთა შორის აღმოჩენილიყო. ამ პერიოდში ინგლისში ზოგადად დევნიდნენ ვიგებს (ლიბერალებს), რის გამოც ბევრი მათგანი გადასახლდა ნიდერლანდებში, რომელიც იმ პერიოდის ევროპაში ყველაზე უფრო თავისუფალ ქვეყნად ითვლებოდა. სავარაუდოდ, ლოკმა სწორედ აქ და ამ დროს დაასრულა თავისი ორი ძირითადი პოლიტიკური ნაშრომი – უკვე ნახსენები ორი ტრაქტატი მმართველობაზე, აგრეთვე „ნარკვევი შემწყნარებლობის შესახებ“.

ინგლისში დაბრუნება ლოკმა მხოლოდ ინგლისის დიადი რევოლუციის დროს, 1688 წლის ბოლოს შეძლო, როდესაც განდევნეს კათოლიკე მეფე ჯეიმზ II და მისი ადგილი დაიკავეს ნიდერლანდების მმართველმა უილიამ ორანელმა და მისმა ცოლმა, ჯეიმსის ქალიშვილმა, დედოფალმა მერიმ.

ინგლისის დიადი რევოლუცია ვიგების საქმის გადამწყვეტი გამარჯვება აღმოჩნდა: ამის შემდეგ ინგლისში საბოლოოდ და სტაბილურად დამყარდა კონსტიტუციური მონარქია, რომელიც გულისხმობდა, რომ მეფეს მხოლოდ პარლამენტის თანხმობით შეუძლია მართვა. ლოკი აღმოჩნდა ყველაზე ცნობილი გამომხატველი იმ იდეებისა, რაც ინგლისის დიად რევოლუციას ედო საფუძვლად. მისი ძირითადი ნაშრომები უშუალოდ რევოლუციის შემდეგ გამოქვეყნდა, თუმცა ფართო პოპულარობა მოგვიანებით მოიპოვა.

ლოკს ოჯახი არ შეუქმნია და შვილები არ ჰყოლია. მას მთელი ცხოვრება სუსტი ფილტვები და ასთმა აწუხებდა: ლონდონის ჰავა მისთვის ძალიან მავნე

იყო და სულ ცდილობდა, მორიდებოდა. მიუხედავად ამისა, თავისი ეპოქის კვალობაზე შედარებით დიდხანს იცოცხლა.

* * *

ლოკის „მეორე ტრაქტატი“ თანამედროვე ტიპის ლიბერალური დემოკრატიის პრინციპების პირველი თანმიმდევრული განხილვაა. მისი ძირითადი იდეები უკავშირდება ინგლისის „დიად რევოლუციას“ (Glorious Revolution), შემდეგ კი საფუძვლად დაედო ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაციას და შეერთებული შტატების კონსტიტუციას, შთაგონების წყაროდ ექცა მრავალ ადამიანს, ვისაც თანამედროვე დემოკრატიის არსი გაუაზრებია ან მისთვის პრაქტიკულად უბრძოლია.

პოლიტიკური კონტექსტი

ლოკის „მეორე ტრაქტატი“ არის არა მხოლოდ თეორიული კვლევა, არამედ პოლიტიკური ტექსტი, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება კონკრეტულ ისტორიულ ფონს: ბრძოლას მეფის აბსოლუტიზმსა (მის მომხრეებს ტორები ან კონსერვატორები დაერქვა) და პარლამენტის ანუ შეზღუდული ხელისუფლების მომხრეებს, ანუ ვიგებს (ლიბერალებს) შორის. ამ ბრძოლის ასპარეზად იქცა თითქმის მთელი მე-17 საუკუნე, მისი პირველი რაუნდი შეადგინა ინგლისის სამოქალაქო ომმა (1642-51), რომელიც პარლამენტის გამარჯვებით, მეფის სიკვდილით დასჯით და კრომველის რესპუბლიკური დიქტატურის ხანმოკლე პერიოდით დამთავრდა. მაგრამ ამას მოყვა მონარქიის რესტავრაცია და იმავე პრობლემის ხელახლა დადგომა, თუმცა რამდენადმე განსხვავებულ კონტექსტში. დაპირისპირებამ მოიტანა ინგლისის დიადი რევოლუცია (1688-89). აბსოლუტური მონარქიის მომხრეები ისევ დამარცხდნენ, მაგრამ ახლა უკვე საბოლოოდ: მას შემდეგ ინგლისი კონსტიტუციური მონარქიაა, თუმცა სახელმწიფო მმართველობის მრავალი კონკრეტული ასპექტი, ცხადია, შეიცვალა.

ინგლისის დიადი რევოლუცია, საფრანგეთის და ამერიკის რევოლუციებთან ერთად, შემობრუნების წერტილია მსოფლიო ისტორიაში. თუმცა ეს სამი მოვლენა არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისგან როგორც პროცესით, ისე შედეგებით, მათ სათავე დაუდეს გლობალურ ტენდენციას: ტრადიციულ მონარქიულ წყობებს თანდათან ცვლის თანამედროვე ტიპის ლიბერალური დემოკრატიის სხვადასხვა ვარიანტი.

ისევე, როგორც სამოქალაქო ომის დროს, დიადი რევოლუციის წინაპერიოდშიც პოლიტიკურ-იდეოლოგიური საკითხები გადაჯაჭვული იყო რელიგიურთან, თუმცა სხვაგვარად. მეფე ჩარლზ მეორე, რომელიც 1660 წელს ავიდა ტახტზე საფრანგეთში გატარებული წლების შემდეგ, ფარული კათოლიკე იყო და საიდუმლო მოლაპარაკება ჰქონდა საფრანგეთის მეფესთან ლუი მე-14-თან, რის თანახმადაც ჩარლზი ინგლისის გაკათოლიკებას, ან კათოლიკეთა მდგომარეობის არსებით

გაუმჯობესებას მიაღწევდა, ლუი კი მას ფინანსურად დაეხმარებოდა, რითაც შემცირდებოდა მეფის დამოკიდებულება პარლამენტზე (ამ უკანასკნელის ძირითადი ფუნქცია გადასახადების დაწესება და ამ გზით მეფის ტახტის დაფინანსება იყო). ეს ისტორიკოსებმა მოგვიანებით გაარკვიეს, ჩარლზის სიცოცხლეში კი მხოლოდ ეჭვები არსებობდა მისი კათოლიკური სიმპათიების თაობაზე; საზოგადოებას განსაკუთრებით აშფოთებდა, რომ ჩარლზს ძე არ ჰყავდა და ტახტის მემკვიდრე მისი ძმა ჯეიმზი, ღია კათოლიკე იყო. პროტესტანტული ინგლისი კათოლიკურ სამყაროს მტრად აღიქვამდა. გარდა ამისა, საზოგადოებრივ აღქმაში კათოლიციზმი ასოცირდებოდა საფრანგეთის ტიპის აბსოლუტურ მონარქიასთან. შიშობდნენ, რომ კათოლიკე მეფე საფრთხეს შეუქმნიდა ინგლისისთვის დამახასიათებელ სამოქალაქო თავისუფლების უფრო მაღალ დონეს.

1685 წელს ჩარლზი გარდაიცვალა და ტახტზე ჯეიმზი ავიდა. თავდაპირველად კანონიერი მემკვიდრის გამეფებას აქტიური პროტესტი არ გამოუწვევია; მაგრამ როდესაც ჯეიმზის მეუღლეს 1988 წლის ივნისში ბიჭი, ანუ ტახტის მემკვიდრე გაუჩნდა, ამას საერთო მღელვარება მოყვა: მემკვიდრეს ერთგულ კათოლიკედ გაზრდიდნენ და ინგლისის სათავეში განუსაზღვრელი ვადით კათოლიკური დინასტია გაბატონდებოდა (ბიჭის გაჩენამდე მემკვიდრედ ითვლებოდა ჯეიმზის პროტესტანტი ქალიშვილი, ჰოლანდიის მმართველ ვილჰელმ ორანელზე გათხოვილი მერი). მეტიც, გავრცელდა ჭორი, თითქოს ძე სინამდვილეში დედოფალს კი არ გაუჩნდა, არამედ ფარულად შემოაპარეს, რათა პროტესტანტი მემკვიდრისთვის ტახტი წაერთმიათ. ეს საბოლოო ბიძგი აღმოჩნდა: მეფის წინააღმდეგ გაერთიანდნენ კონსერვატორები (ტორები), რომელთაც უფრო მეტად რელიგიური მოტივი ამოძრავებდათ, და ლიბერალები (ვიგები), რომლებიც კათოლიკე მეფისგან სამოქალაქო თავისუფლებების გაუქმებას ელოდნენ. მათ ჰოლანდიიდან მოიწვიეს ვილიამ ორანელი და მერი, ჭეშმარიტი სარწმუნოებისა და ინგლისის ტრადიციული თავისუფლებების დასაცავად. უილიამმა მიიღო მოწვევა, ოღონდ არა როგორც დამპყრობელმა, არამედ როგორც ინგლისის კანონების დამცველმა. მისი ჯარების გადმოსხმის შემდეგ ინგლისელთა დიდი ნაწილი მის მხარეს გადავიდა, ჯეიმზი კი იძულებული გახდა, გაქცეულიყო. ამ მოვლენას დაერქვა ინგლისის დიადი რევოლუცია.

ლოკის მეორე ტრაქტატი შეიძლება მის იდეოლოგიურ გამართლებად წავიკითხოთ. ეს პირდაპირი აზრით არ უნდა გავიგოთ: მართალია, ეს წიგნი უშუალოდ რევოლუციის შემდეგ გამოქვეყნდა, ლოკმა მასზე მუშაობა გაცილებით ადრე დაიწყო და წინასწარ ვერ განჭვრეტდა მოვლენათა განვითარებას. მიუხედავად ამისა, მისი ნაშრომი საუკეთესო გამომხატველია იმ ღირებულებებისა და პრინციპებისა, რომელთა დაკვიდრებასაც რევოლუციამ შეუწყო ხელი.

მეფეთა საღვთო უფლების კრიტიკა

ლოკის პოლიტიკური თეორიის თავისებურება ყველაზე კარგად ჩანს მისი უშუალო წინამორბედის, თომას ჰობსის ნააზრევთან შეპირისპირებისას: მათ შო-

რის ბევრი მსგავსება, მაგრამ, ამავე დროს, პრინციპული განსხვავებებია. ჰობსის მსგავსად, ლოკი არ ეთანხმება „მეფეთა საღვთო უფლების“ ტრადიციულ თეორიას და პოლიტიკურ წესრიგს ადამიანის ბუნებით უფლებებზე აფუძნებს. თუმცა, მან გაცილებით მეტი დრო დაუთმო მეფეთა ამ კონცეფციის ღია კრიტიკას, კერძოდ, მისი დამცველის, რობერტ ფილმერის იდეების უარყოფას. ამას მთელი პირველი ტრაქტატი ეძღვნება, თუმცა მისი ძირითადი იდეები მეორე ტრაქტატშიც მოკლედაა შეჯამებული. ძალაუფლების ტრადიციული თეორიის საფუძველია წარმოდგენა, რომ მეფეთა ძალაუფლება ღმერთის შექმნილი ბუნებრივი წესრიგის ნაწილია. ის მამის და ოჯახის წევრების ურთიერთობას გავს: როგორც ოჯახს სჭირდება უფროსი, რომელსაც ყველა უსიტყვოდ დაუჯერებს, ასევე სჭირდება ხალხს. მეფე (მთავრობა) მამაა, ქვეშემრდომები კი – მისი შვილები, რომლებიც ვალდებულნი არიან, მამას დაუჯერონ, იმიტომ რომ მან „უკეთ იცის“.

მაგრამ, ლოკის თქმით, ოჯახის მამას მხოლოდ არასრულწლოვან შვილებზე აქვს უპირობო ძალაუფლება, როდესაც შვილებს ჯერ არ შეუძლიათ, დამოუკიდებლად მიიღონ გადაწყვეტილებები და საკუთარი თავი არჩინონ. თუნდაც ამიტომ, მთავრობას ვერ ექნება მსგავსი ურთიერთობა ზრდასრულ და რაციონალურ ქვეშემრდომებთან. გარდა ამისა, თუ მამის ძალაუფლებას შვილზე ბუნება განსაზღვრავს (შვილები მშობლებს ვერ აირჩევენ), პოლიტიკური ძალაუფლება ქვეშემრდომთა თანხმობაზეა აგებული.

ამიტომ ლოკისთვის მნიშვნელოვანია, პოლიტიკური ძალაუფლება თავიდანვე მკაფიოდ გამოყოს ძალაუფლების სხვა სახეებისგან, პირველ რიგში – მამის ძალაუფლებისგან. ეს მას მხოლოდ ცნებების დასაზუსტებლად არ სჭირდება: ამით ის თავიდანვე ამკვიდრებს წარმოდგენას, რომ პოლიტიკური ძალაუფლების რწმუნება კონკრეტული ფუნქციების აღსრულებით შემოიფარგლება და მათ მიღმა ვერ გავრცელდება.

ბუნებითი მდგომარეობა და ბუნებითი კანონი

ძალაუფლების ლეგიტიმურობის თემის განხილვისას ლოკი არსებითად იმეორებს ჰობსის სქემას: მისთვისაც ამოსავალია ბუნებითი მდგომარეობა, სადაც არ არსებობს სახელმწიფო, ეს უკანასკნელი კი ადამიანთა შორის შეთანხმებით, ანუ საზოგადოებრივი ხელშეკრულებით იქმნება ადამიანის ბუნებითი უფლებების დასაცავად. მიუხედავად ამისა, ამ ორი ავტორის დასკვნები რადიკალურად განსხვავდება ერთმანეთისგან: თუ ჰობსი საბოლოოდ აბსოლუტური მმართველობის (დღევანდელი ენით – დიქტატურის) გამართლებამდე მიდის, ლოკი ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის ანუ შეზღუდული ძალაუფლების, არსებითად – ლიბერალური დემოკრატიის უმთავრეს პრინციპებს აყალიბებს. ამ განსხვავებული დასკვნების საფუძველი ამოსავალი ცნებების, პირველ რიგში, ადამიანის ბუნების, განსხვავებული ინტერპრეტაციაა.

ის პირველ რიგში თავს იჩენს იმაში, თუ როგორ ესმის ლოკს ბუნებითი კანონი: ადამიანს არა აქვს უფლება საკუთარი და სხვა ადამიანის „სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, თავისუფლება და საკუთრება“ ხელყოს, თუ თავად მას კონკრეტული საფრთხე არ ემუქრება. ჰობსის აზრით კი, ასეთი შეზღუდვა მხოლოდ სახელმწიფოს შემოაქვს.

ამის არგუმენტი ლოკისთვის რელიგიურია: სიცოცხლე ადამიანს ღმერთისგან აქვს ბოძებული, მაშასადამე, მისი ხელყოფის უფლება არ გვაქვს. თუ ჰობსი პრინციპულად და თანმიმდევრულად მიჯნავს ფილოსოფიურ და რელიგიურ მსჯელობას და რელიგიას მხოლოდ სახელმწიფოს კონტექსტში განიხილავს (შესაბამისად, ზნეობის ნორმებსაც მხოლოდ სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ ეძლევა აზრი), ლოკთან რელიგია და მორალი ლოგიკურად წინ უსწრებს სახელმწიფოს. ოღონდ, ლოკს რელიგია, ასე ვთქვათ, მინიმალური ფორმით შემოყავს: როგორც ელემენტარული მორალური შეზღუდვის საფუძველი. ამ ტექსტიდან არ ჩანს კავშირი რომელიმე კონკრეტულ რელიგიურ მიმდინარეობასთან: მრავალი მათგანი დაეთანხმება, რომ რაკი სიცოცხლე ღმერთისგან გვაქვს ბოძებული, მისი ხელყოფა დაუშვებელია.

ამას შეიძლება დავუკავშიროთ ლოკის აზრი, რომელსაც ის ატარებს სხვა ნაშრომში, „ნარკვევში შემწყნარებლობის შესახებ“: მას დასაშვებად მიაჩნია სხვადასხვა რელიგიის, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არა ათეიზმის შეწყნარება. ლოკი ათეისტებისგან არ ელის ძირეული მორალური კატეგორიების გაზიარებას: თუ არ მწამს, რომ ადამიანის სიცოცხლე ღმერთის ბოძებულია, რატომ არ შეიძლება მისი ხელყოფა? ათეისტების არსებობა საფრთხეს უქმნის საზოგადოების მორალურ კონსენსუსს.

ამას უკავშირდება ისიც, რომ ლოკს ჰობსისგან არსებითად განსხვავებულად ესმის კიდევ ერთი საკვანძო ცნება – თავისუფლება. ჰობსი თავისუფლებას ისე განმარტავს, როგორც ამ სიტყვის მნიშვნელობა ადამიანთა უმრავლესობას ესმის: როგორც გარე შეზღუდვის არარსებობა. თავისუფლება ნიშნავს, რომ რაც მოგვესურვება, იმას ვაკეთებთ. ლოკი კი ამას „თვითნებობას“ უწოდებს და თავისუფლებისგან განასხვავებს. თავისუფალი ადამიანი ქვია იმას, ვისაც არა აქვს სხვა შეზღუდვა, გარდა ბუნებითი კანონისა, რომელსაც, თავის მხრივ, გონება კარნახობს.

ეს განსხვავება საკვანძო მნიშვნელობისაა ახალი დროის ევროპული აზროვნებისთვის. ლიბერალიზმი – მოძღვრება, რომლის ერთ-ერთ კლასიკურ გამომახატველად ლოკი შეიძლება ჩავთვალოთ – ინდივიდის თავისუფლებას ძირეულ ღირებულებად თვლის და სახელმწიფოს მის პატივისცემას და დაცვას ავალებს. მაგრამ რატომაა ინდივიდის თავისუფლება პატივისცემის ღირსი? თუ ადამიანს თავის ნებაზე მივუშვებთ, განა ის დიდი ალბათობით ამას ბოროტი მიზნით არ გამოიყენებს: შესაძლოა, სხვის დასაჩაგვრად, შესაძლოა, გარყვნილი ქცევისა და საკუთარი თავის დასაღუპად? ამიტომაა, რომ ტრადიციული საზოგადოება ინდივიდის თავისუფლებას ეჭვის თვალით უყურებს. როგორც უგუნურ შვილებს

სჭირდება მამა, რომელიც მათ ქცევას გააკონტროლებს, ასევე სჭირდება კონტროლი ზრდასრულ ინდივიდს. გამკონტროლებლის როლში შეიძლება გამოვიდეს ტრადიციების დამცველი თემი, ეკლესია, ან სახელმწიფო. თუ თავისუფლებას მართლაც გავიგებთ, როგორც ყოველივე იმის კეთებას, რაც მოგვესურვება, ძნელია ამ კონსერვატულ არგუმენტს შეეწინააღმდეგო. ამიტომაა, რომ ლიბერალურ მოაზროვნეებს თავისუფლება ესმით, როგორც გონების (და არა ვნებების) კარნახით მოქმედება. ინდივიდის თავისუფლება პატივისცემას და დაცვას იმსახურებს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ადამიანი გონების კარნახით მოქმედებს და საკუთარი ვნებების და კაპრიზების მონა არ ხდება.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი აზრი, რაც ბუნებითი კანონის ლოკისეულ ინტერპრეტაციას გამოარჩევს, არის სიცოცხლის, თავისუფლების და საკუთრების ერთ დონეზე დაყენება: თავისუფლების და საკუთრების ხელყოფა ისევეა დაუშვებელი, როგორც სიცოცხლისა. რითაა გამართლებული ამგვარი გაიგივება? ადამიანის დამონების მცდელობა მასი ფიზიკური განადგურების ტოლფასია, რადგან მონის სიცოცხლე დაუცველია. მონას ბატონი მაშინ წაართმევს სიცოცხლეს, როცა მოესურვება. შეიძლება, ეს არც მოისურვოს, მაგრამ მონას ნებისმიერ შემთხვევაში დაკარგული აქვს კონტროლი თავის სოცოცხლეზე, ეს კი სიცოცხლის დაკარგვის ტოლფასია.

მეორეს მხრივ, სიცოცხლის შენარჩუნება შეუძლებელია, თუ ადამიანს არა აქვს საშუალება, მოიპოვოს ამისთვის საჭირო სარჩო, ამას კი საკუთრებაა სჭირდება. თუ ადამიანს საკუთრებას ვართმევთ, მას იმ წუთში არ ვკლავთ, მაგრამ სიცოცხლის შენარჩუნების საშუალებას ვუსპობთ, ეს კი სიცოცხლის წართმევის ტოლფასია. ლოკი იმდენად მჭიდროდ უკავშირებს ერთმანეთს სიცოცხლეს, თავისუფლებასა და საკუთრებას, რომ სიმოკლისთვის ხშირად მხოლოდ „საკუთრებას“ ამბობს. ამიტომ უნდა გვახსოვდეს, რომ როდესაც ის საკუთრების ხელყოფაზე ან დაცვაზე საუბრობს, სიცოცხლესა და თავისუფლებასაც გულისხმობს.

საზოგადოება სახელმწიფოს გარეშე

ძირეული ცნებების განსხვავებული გაგების ფონზე, ლოკთან ბუნებითი მდგომარეობა ავტომატურად სულაც არ ნიშნავს „ყველას ომს ყველას წინააღმდეგ“. რატომ?

ჰობსთან, სახელმწიფოს გარეშე, არსებობენ მხოლოდ ინდივიდები, რომლებიც საკუთარი ინტერესებისთვის იბრძვიან და სხვებს არ ენდობიან; საზოგადოებად ისინი მხოლოდ ხელშეკრულების დადების, ანუ სახელმწიფოს შექმნის მომენტში ერთიანდებიან. ლოკის აზრით კი ამ შემთხვევაში, მათ უკვე ამვე ეტაპზე აერთიანებთ გარკვეულ საერთო, საზოგადო სიკეთეზე: სიცოცხლის, თავისუფლების და საკუთრების დაცვაზე ზრუნვა. შესაბამისად, მათ შეუძლიათ და ვალდებულებაც აქვთ, ითანამშრომლონ ამ საერთო ინტერესის გარშემო. კერძოდ, ეს გამოიხატება იმაში, რომ თითოეულ ადამიანს ან ჯგუფს აქვს დამნაშავის დასჯის

ბუნებითი უფლება, ანუ ყველას შეუძლია დასაჯოს ნებისმიერი ადამიანი, ვინც დაარღვევს ბუნებით კანონს ანუ ხელყოფს მეორე ადამიანის სიცოცხლეს, თავისუფლებას თუ საკუთრებას. მე მხოლოდ საკუთარი თავი კი არ უნდა დავიცვა, არამედ მტრად განვიხილო ნებისმიერი ბოროტმოქმედი, ვინც ვინმეს ბუნებით უფლებებს შელახავს.

ასე იმიტომ კი არ ვიქცევი, რომ ვიღაც მავალებს, არამედ იმიტომ, რომ ეს გონივრულია, ჩემსავე ინტერესშია. ამოსავალია, რომ ადამიანთა უმრავლესობა კეთილგონიერია, ანუ მისდევს პრინციპს: მოექეცი სხვებს ისე, როგორც გინდა, თავად შენ მოგექცნენ. იმაზე, თუ რატომ აქვს ლოკს ამის რწმენა, ტექსტი ცალსახა პასუხს არ იძლევა. შეიძლება ეს ასე გავიგოთ: ადამიანების უმრავლესობა მორწმუნეა და ღვთის დაწესებულ მცნებებს ასრულებს; შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ადამიანთა უმრავლესობა საკამარისად გონიერია, რომ ესმოდეს: თუ სხვას არაფერს დაუშავებ, თავადაც ნაკლებ გახდები აგრესიის სამიზნე. ცხადია, ეს ორი მოტივი ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგება და შეიძლება აძლიერებდეს კიდეც. მაგრამ თუ საზოგადოებაში გამოერევა ვინმე, ვინც ამ მორალური კონსენსუსიდან ამოვარდნილია და მზადაა, სხვის მიმართ აგრესია გამოიჩინოს, ეს საფრთხეს უქმნის არა მხოლოდ მისი აგრესიის კონკრეტულ სამიზნეს, არამედ საზოგადოებას მთლიანად. თუ დამნაშავეს ვინმეს მკვლელობა, ცემა, ძარცვა, ქურდობა და ა. შ., გაუვიდა, ეს მთელ საზოგადოებას, მის თითოეულ წევრს უქმნის საფრთხეს. ამიტომ თუ, მაგალითად, შევესწარი, რომ ქურდი ვინმეს, თუნდაც ჩემთვის უცნობი ადამიანის სახლში შეფარვას ცდილობს, სრული უფლება და მოვალეობაც მაქვს, ასეთი ადამიანი მოვკლა.

ასევე, არ სჭირდება სახელმწიფოს არსებობა იმის დადგენას, თუ სახელდობრ რა არის დამნაშავის დასჯის მისაღები ზომა. ეს დასჯის მიზნიდან გამომდინარეობს: ერთი მხრივ, უნდა აღიკვეთოს დანაშაულის განმეორების შესაძლებლობა, მეორეც, თუ ეს შესაძლებელია, მსხვერპლს ზარალი უნდა აუნაზღაურდეს. სასჯელი სამართლიანია, თუ ის ამ მიზნების ადექვატურია. ბუნებრივია, რომ სახელმწიფოს არარსებობის პირობებში ნაკლებად დაგვრჩება სხვა ქმედითი ალტერნატივა, გარდა დამნაშავის მოკვლისა. თუმცა, იმ პერიოდის ინგლისში სიკვდილით დასჯა ჩვეულებრივ გამოიყენებოდა ისეთი დანაშაულის სასჯელად, როგორიც იყო, მაგალითად, ქურდობა, ასე რომ ლოკის ბუნებითი სამართალი გამორჩეულად მკაცრი სულაც არ არის. მაგრამ ლოკი დაუშვებლად თვლის ზედმეტ სისასტიკეს, წამებას, რადგან ეს არ ემსახურება ზემოთჩამოთვლილ მიზნებს და მხოლოდ დამსჯელის ემოციური მდგომარეობით (განსაკუთრებული ბრაზით, აღშფოთებით) შეიძლება აიხსნას.

ლოკის ზემოთაღწერილი შეხედულებები საფუძვლად უდევს იმ იდეას, რასაც დღეს „სამოქალაქო საზოგადოებას“ ვუწოდებთ. თვით ამ ტერმინის მნიშვნელობა მასთან გამოკვეთილი არ არის: ის მას ხშირად „სახელმწიფოს“ სინონიმად ხმარობს. ამ ცნების, როგორც სახელმწიფოსგან განსხვავებულის, ჩამოყალიბება შემდეგ საუკუნეში მოხდა შოტლანდიელი განმანათლებლების ნაშრომებში. მაგ-

რამ მისი ძირითადი შინაარსი ლოკთან უკვე მოცემულია: ადამიანებს შეუძლიათ, სახელმწიფოს გარეშეც მოახდინონ თვითორგანიზება საერთო ინტერესების, ანუ საზოგადო სიკეთის დასაცავად.

ამ გაგებით, სამოქალაქო საზოგადოება ლოგიკურად პირველადია სახელმწიფოს მიმართ. ეს არსებითად განსხვავდება ამ ცნების დღეს გავრცელებული გაგებისგან, რომელიც მას სახელმწიფოსთან მიმართებაში განისაზღვრავს, როგორც მის ერთ-ერთ საპირწონეს. ამ შემთხვევაში ის მეორადი გამოდის სახელმწიფოს მიმართ, მაშინ როდესაც ლოკისთვის ის ლიბერალური სახელმწიფოს წანამძღვარი და საფუძველია: ჯერ სამოქალაქო საზოგადოება ყალიბდება და შემდეგ ის ქმნის სახელმწიფო ინსტიტუტებს.

მაინც რატომაა საჭირო სახელმწიფო?

თუ თავისუფალი და თანასწორი ინდივიდების საზოგადოება სახელმწიფოს გარეშეც ახდენს სამართლის აღსრულებას და დამნაშავის დასჯას, რითაც ადამიანების უსაფრთხოება რამდენადმე დაცული აღმოჩნდება, თუ არა გვაქვს „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ", რომელიც ადამიანთა ცხოვრებას ჯოჯოხეთად აქცევს, საკითხავი რჩება: რისთვისღაა საჭირო სახელმწიფო?

ლოკის ლოგიკა ამ საკითხში არც ისე ცხადი და მარტივია, როგორც ჰობსისა, მაგრამ საბოლოოდ ისიც სახელმწიფოს ძირითად ფუნქციას ომის აღკვეთაში ხედავს. მართალია, საზოგადოებას შეუძლია სამართლის აღსრულება და დამნაშავის დასჯა, სახელმწიფოს გარეშე ეს ძალიან არასრულყოფილად ხდება.

ნებისმიერ თავდასხმას ადამიანის სიცოცხლეზე, თავისუფლებასა და საკუთრებაზე, თუნდაც ის ინდივიდუალური თავდასხმელიდან მოდიოდეს, ლოკი ომის აქტს უწოდებს. შესაბამისად, მას ომის მდგომარეობაში გადავყავართ. მაგრამ ბუნებით მდგომარეობაში სამართლის აღსრულება და, შესაბამისად, ომის შეწყვეტა გართულებულია. რაკი დამნაშავეები ყოველთვის არსებობენ, საზოგადოება ყოველთვის ომის მდგომარეობაშია (თუნდაც ეს არ იყოს „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ"). სახელმწიფოს არარსებობის პირობებში მეტი შანსია, დამნაშავე დაუსჯელი, საზოგადოება კი – მის მიმართ დაუცველი დარჩეს: ასეთ შემთხვევაში, ლოკის სიტყვებით, „სხვა საშველი აღარ რჩება, ზეცის გარდა". მაშინაც, როდესაც დამნაშავის დასჯა ხერხდება, სასჯელის ზომას ხშირად თვით მსხვერპლი ადგენს, რომელიც საკუთარ საქმეში მოსამართლე გამოდის: ასეთ შემთხვევაში სასჯელის სამართლიანობაც და ეფექტურობაც შეიძლება სათუო აღმოჩნდეს.

ყოველივე ამის გამო, ადამიანები გადაწყვეტენ, უარი თქვან უფლებაზე, თავად დასაჯონ დამნაშავე და ამისთვის სახელმწიფოს ქმნიან. სწორედ ამაშია საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ძირითადი შინაარსი. სახელმწიფო, ფაქტობრივად, იმავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც საზოგადოება, ოღონდ გაცილებით უფრო ეფექტურად. როდესაც ბოროტმოქმედი ვინმეს სიცოცხლეს ან საკუთრებას ხელყოფს, თავდასხმის ობიექტი სახელმწიფოს მიმართავს დამნაშავის დასასჯელად

და ზარალის ასანაზღაურებლად. გამონაკლისს შეადგენს ვითარება, როდესაც თავდაცვის გადაუდებელი ამოცანის გამო თვითონ უნდა შევერკინო თავდამსხმელს – მაგრამ ეს ვითარებაც, ჩვეულებრივ, ხანმოკლეა. ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფოს აქვს რესურსები, რომ დამნაშავის ქმედებით შექმნილი „ომის მდგომარეობა“ სწრაფად და ეფექტურად აღკვეთოს და ის დადგენილი წესების მიხედვით დასაჯოს (ოღონდ ლოკი აზუსტებს, რომ აქ მხოლოდ სამართლის მიუკერძოებელი აღსრულება იგულისხმება).

სახელმწიფო მდგომარეობაში ადამიანის არსებითად არ კარგავს თავისუფლებას, თუმცა მას შეზღუდვები ემატება. როგორც ვთქვით, ინდივიდის თავისუფლება არც ბუნებით მდგომარეობაში არ ნიშნავს თვითნებობას, ის აქაც შეზღუდულია ბუნებითი კანონით. სახელმწიფოში ამ შეზღუდვებს ემატება სახელმწიფო კანონები, ოღონდ ისინი მიიღება თვით ადამიანის თანხმობით და მის ინტერესებში. როგორც ბუნებით მდგომარეობაში ინდივიდი თავისუფალია, გააკეთოს ნებისმიერი რამ, რაც არ ეწინააღმდეგება ბუნებით კანონს, ასევე სახელმწიფოში მას შეუძლია აკეთოს ყველაფერი, რაც არ ეწინააღმდეგება სახელმწიფო კანონს, რომელსაც გონიერი კანონმდებელი მისივე რწმუნებით და თანხმობით იღებს.

თავისუფლების საწინააღდეგოდ, მონობის მდგომარეობა ქვია თვითნებური ძალის დაქვემდებარებაში ყოფნას, რომელიც არ ცნობს ბუნებით კანონს და არც ჩემი თანხმობითაა შეზღუდული. ასეთი ძალა შეიძლება იყოს ბოროტმოქმედთა ბანდა, გარე დამპყრობელი, ან დესპოტური სახელმწიფო.

ამრიგად, ლოკი არსებითად იზიარებს აზრს, რომ სახელმწიფოს ძირითადი ფუნქცია ომის მდგომარების დაძლევა, ანუ ინდივიდების უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა. ამ აზრით, სახელმწიფოში ცხოვრება უკეთესია, ვიდრე ბუნებით მდგომარეობაში. მაგრამ, ჯერ ერთი, კონტრასტი ამ ორ ვითარებას შორის არ არის ისე დრამატული, როგორც ეს ჰობსს წარმოედგინა; მეორეც, ყოველგვარ სახელმწიფოს არ მიეწერება ასეთი უპირატესობა: დესპოტურ სახელმწიფოში ცხოვრება ამცირებს არა მხოლოდ თავისუფლების, არამედ დაცულობის და უსაფრთხოების ხარისხს თუნდაც ბუნებით მდგომარეობასთან შედარებით, ამიტომ ასეთ სახელმწიფოში მოხვედრა ინდივიდისთვის ვითარების გაუარესებაა და არა გაუმჯობესება ბუნებით მდგომარეობასთან შედარებით.

აქ ყურადღება უნდა მივაქციოთ თვით სიტყვის ეტიმოლოგიასაც, რომელსაც ლოკი (ისევერ როგორც ჰობსი) იყენებს. ინგლისური სიტყვა, რომელსაც ქართულად „სახელმწიფოდ“ ვთარგმნით, არის commonwealth; მისი სიტყვასიტყვითი თარგმანი შეიძლება იყოს „საერთო კეთილდღეობა“. ინგლისური სიტყვა ხაზს უსვამს ამგვარი პოლიტიკური წარმონაქმნის ფუნქციას: ის არსებობს იმისთვის, რომ მასში გაერთიანებულ ადამიანთა კეთილდღეობა უზრუნველყოს. სიტყვა „სახელმწიფო“ კი ხელმწიფის (ან, უფრო ფართო აზრით, მთავრობის) მორჩილებას უსვამს ხაზს: სახელმწიფო ხელმწიფისაა, იმ ინსტიტუტთა ერთობლიობაა, რომელიც ხელმწიფის ქვეშემრდომებზე ძალაუფლებას უზრუნველყოფს. სიტყვის ეტიმოლოგიას ზედმეტი მნიშვნელობა არ უნდა მივანიჭოთ, მაგრამ მთლად შემთხ-

ვევითი არ უნდა იყოს, რომ ხალხი, ვინც სიტყვას commonwealth იყენებდა, უფრო ადვილად მივიდა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების იდეამდე.

საკუთრების ინსტიტუტი, საზოგადოება და სახელმწიფო

ზოგად მსჯელობას თავისუფლებაზე, საზოგადოებაზე და სახელმწიფოზე ლოკი აკონკრეტებს საკუთრების ინსტიტუტის განხილვით. იმის გასაგებად, რომ ლოკი საზოგადოების (ან სამოქალაქო საზოგადოების) ჩამოყალიბებას სახელმწიფოს გარეშე წარმოიდგენს, თუმცა სახელმწიფოსაც აუცილებლად თვლის, საჭიროა განვიხილოთ მისი მოსაზრებები საკუთრებაზე.

როგორც უკვე ვთქვით, საკუთრებას ლოკი სიცოცხლის და თავისუფლების თანაბარ ღირებულებად მიიჩნევს. ის ამის დასასაბუთებლადაც რელიგიას იშველიებს. რაკი ღმერთმა სხეული გვიბოძა, ესე იგი მას სდომებია, რომ სხეულებრივი არსებობა გვქონოდა. აქედან გამომდინარეობს ვალდებულება, ჩვენი ფიზიკური არსებობის უზრუნველყოფაზე ვიზრუნოთ, ანუ ვიშრომოთ სარჩოს მოსაპოვებლად. ამისთვის კი საჭიროა საკუთრება, რაშიც ლოკი, პირველ რიგში, მიწას გულისხმობს, რადგან სიცოცხლისთვის აუცილებელ პროდუქტებს სწორედ ის გვაძლევს.

როგორ დგინდება საკუთრება მიწაზე? ამოსავალია ვითარება, როდესაც მიწა და ყველა ბუნებრივი რესურსი ყველა ადამიანს თანაბრად ეკუთვნის, რადგან ბუნებით მდგომარეობაში არ არსებობს საფუძველი, ვინმეს ამ მხრივ უპირატესობა ჰქონდეს. საკუთრება ჩნდება იმ მომენტიდან, როდესაც ადამიანი ბუნებაში შრომას ჩადებს: მისი შრომა არის ის, რაც უეჭველად მისია. ყველაზე მარტივი მაგალითია მომენტი, როდესაც ველური მიწიდან რკოს აიღებს: ამით ეს რკო მისი ხდება. ცხადია, რკოს მიწიდან ასაღებად გაწეული ძალისხმევა მინიმალურია. ვთქვათ, ნადირობა მეტ გარჯას მოითხოვს, მაგრამ პრინციპი იგივეა: რასაც მოვინადირებ, ჩემი ხდება იმის გამო, რომ მე მოვინადირე. საბოლოოდ, იგივე ლოგიკა ვრცელდება მიწაზე: თუ ადამიანი მიწის ნაკვეთს დაამუშავებს, ეს ნაკვეთიც და მასზე მოწეული მოსავალიც მისი ხდება. ამ მარტივ პრინციპს შემდეგ „საკუთრების შრომითი თეორია“ დაერქვა.

რატომ არ გამოიწვევს ეს პროცესი კონკურენციას და კონფლიქტებს, როგორც ჰობსს ეგონა? აქ მნიშვნელოვანია გარკვეული დაშვებები, რომელთაც ლოკი აკეთებს. პირველ რიგში, მას სწამს, რომ ბუნებაში საკმარისი რესურსები არსებობს ყველა ადამიანის გამოსაკვებად. ამას, თავის მხრივ, განაპირობებს ის, რომ საკუთრების ზომას ბუნებრივად ზღუდავს მოხმარების შესაძლებლობა. ადამიანს (ან ოჯახს) შეუძლია მოიხმაროს მხოლოდ იმდენი პროდუქტი, რამდენიც სჭირდება. შესაბამისად, ადამიანს სჭირდება მხოლოდ იმხელა მიწის ნაკვეთი, რამდენიც შეუძლია, რომ დაამუშავოს და რისი პროდუქტიც შეუძლია, მოიხმაროს. ზედმეტი უბრალოდ გაფუჭდება და მოსახმარებლად უვარგისი გახდება. მიწის ნაკვეთების დასაკუთრება კანონიერია და არ გამოიწვევს კონფლიქტებს, რადგან ყველა სხვას დარჩება საკმარისი ზომის და ხარისხის ნაკვეთი: ლოკის

სიტყვებით, დასამუშავებლად გამოსაყენებელი მიწა „დღესაც გაცილებით მეტია, ვიდრე კაცობრიობას გამოყენება შეუძლია."

ვითარება არსებითად იცვლება მას შემდეგ, რაც ადამიანები გამოიგონებენ ფულს, რის ფუნქციასაც ასრულებენ პროდუქტები, რომლებიც არ ფუჭდება (ოქრო, ვერცხლი). ამის შემდეგ აზრი მიეცემა საკუთრების განუსაზღვრელ დაგროვებას: ხორცის ან ქლიავისგან განსხვავებით, ოქრო და ვერცხლი ვერასოდეს იქნება ზედმეტი. ამის შემდეგ, საკუთრების ინსტიტუტი ვეღარ დაემყარება მხოლოდ ბუნებით საჭიროებებს: მისი საფუძველია შეთანხმებები ადამიანთა შორის, რომელთა გარეშეც ნაკლებად საჭირო, მაგრამ გამძლე ნივთებს (ოქროს და ვერცხლს) უნივერსალური ღირებულება ვერ მიენიჭებოდა. შესაბამისად, შესაძლებელი და რაციონალური ხდება ქონებრივი უთანასწორობა, მათ შორის მიწაზე: უზარმაზარი პლანტაციების ქონასაც აზრი აქვს, თუ მისი პროდუქტი შემიძლია ფულზე გადავცვალო.

ბუნებით მდგომარეობაში მყოფი საზოგადოება ვერ დაარეგულირებს და ვერ დაიცავს ასეთ, გართულებულ საკუთრების ინსტიტუტს. მას სპეციალური, მთელი საზოგადოებისთვის სავალდებულო კანონები და მათი დაცვის მექანიზმები სჭირდება. ამდენად, ბუნებითი მდგომარეობიდან სახელმწიფოებრივზე გადასვლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიზეზია თავისუფალი ვაჭრობისა და კერძო საკუთრების ინსტიტუტების რეგულირება და დაცვა.

ამ ტექსტით ლოკი საფუძველს უყრის იმ აზრს, რომ ეკონომიკური თავისუფლების გარეშე წარმოუდგენელია პოლიტიკური თავისუფლება. კერძო საკუთრების დაცვა სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმრავრესი ფუნქციაა, რადგან დაცული კერძო საკუთრების გარეშე ვერ კეთილდღეობა გვექნება და ვერც თავისუფალი საზოგადოება.

ხელისუფლების ფუნქციები და შეზღუდვები და ინდივიდის მოვალეობები

როგორც უკვე ვთქვით, ლოკთან სახელმწიფო ხელისუფლება შეზღუდულია კონკრეტული ფუნქციით. ადამიანები მას გადასცემენ არა ზოგადად თავისუფლებას, არამედ კონკრეტულ უფლებას: დასაჯოს დამნაშავე, რომელიც საფრთხეს უქმნის ადამიანთა სიცოცხლეს, თავისუფლებას და საკუთრებას. შესაბამისად, სახელმწიფო მხოლოდ იმ შემთხვევაშია ლეგიტიმური, თუ ის უკეთ იცავს ადამიანთა საკუთრებას, ვიდრე ამას ბუნებით საზოგადოებაში გაერთიანებული ინდივიდები გააკეთებდნენ. სახელმწიფო სხვა არაფერია, თუ არა საზოგადოების გაერთიანების ფორმა: ამიტომ ლოკისთვის ის იგივეა, რაც „პოლიტიკური ან სამოქალაქო საზოგადოება."

ლოკი კონკრეტულად ჩამოთვლის სამოქალაქო ხელისუფლების ფუნქციებს. ყოველივე ის, რაც მასში არ შედის, ინდივიდების საქმედ რჩება. სახელმწიფო შეიმუშავებს საერთო წესებს, რომლებიც ნებისმიერი კერძო ინდივიდის ან ჯგუფის მოსაზრებაზე მაღლა დგას – ანუ კანონს; ის სჯის იმას, ვინც არღვევს საზოგადო-

ების მიერ მიღებულ წესებს – ანუ აღასრულებს კანონს; დაბოლოს, ის იცავს საზოგადოებას გარე საფრთხისაგან – ანუ წყვეტს ომისა და მშვიდობის საკითხებს.

აქ ჩანასახის სახით მოცემულია ძალაუფლების დანაწილების პრინციპი, რომელიც საფუძვლად უდევს თანამედროვე დემოკრატიას, თუმცა მისი კონკრეტული სქემა განსხვავდება იმისგან, რასაც ახლა ვიყენებთ: ლოკი ცალ-ცალკე განიხილავს აღმასრულებელ და ფედერალურ ძალაუფლებებს – ამ უკანასკნელს ქვეყნის გარე საფრთხისგან თავდაცვა ევალება, თუმცა ჩვეულებრივ შიდა წესრიგის და გარე საფრთხისგან დაცვის ფუნქციებს აღმასრულებელი ხელისუფლება ითავსებს. მთავარია ის აზრი, რომ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ძალაუფლება გამიჯნული უნდა იყოს ერთმანეთისგან. აღმასრულებელი ძალაუფლების მატარებელი (ლოკს ასეთად მეფე წარმოედგინა) მხოლოდ მისგან დამოუკიდებლად მიღებული კანონების ფარგლებში უნდა მართავდეს, ხოლო საკანონმდებლო ორგანოს წარმომადგენლები ისევე ემორჩილებოდნენ კანონებს, როგორც ნებისმიერი სხვა ადამიანი. ეს არის საუკეთესო გარანტია იმისა, რომ არც ერთი არ გამოიყენებს ძალაუფლებას ბოროტად.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოსთვის ცალკეული ფუნქციის გადაცემით ინდივიდები თავიდან ვერ იცილებენ პასუხისმგებლობას საზოგადოების წინაშე და ვალდებულნი რჩებიან, საზოგადოების (და არა მხოლოდ საკუთარ) კეთილდღეობაზე იზრუნონ. კერძოდ, მათ ხელი უნდა შეუწყონ კანონის აღსრულებას (მაგალითად, როგორც დღეს ვიტყოდით, ითანამშრომლონ სამართალდამცავ ორგანოებთან), დაიცვან თავისი ქვეყანა გარე საფრთხისაგან (იმსახურონ ჯარში) და ა. შ.

ინდივიდის საზოგადოების წინაშე პასუხიმგებლობას (დღევანდელი სიტყვებით – სამოქალაქო პასუხიმგებლობას) განეკუთვნება ვალდებულება, დაემორჩილოს უმრავლესობის გადაწყვეტილებას. როგორც ვთქვით, სამოქალაქო თავისუფლება ნიშნავს, რომ ადამიანები ემორჩილებიან მხოლოდ იმ კანონებს, რომლებიც მათი წარმომადგენლების მიერ მათი სახელით არის მიღებული. ეს ნიშნავს, რომ კანონი მიღებულია საზოგადოების თანხმობით, თუმცა ის შეიძლება უმცირესობაში მყოფ ინდივიდს ან ჯგუფს არ მოსწონდეს. მიუხედავად ამისა, პოლიტიკურ გაერთიანებაში შესვლის აქტით ინდივიდი ადასტურებს, რომ დაემორჩილება უმრავლესობის გადაწყვეტილებას მაშინაც, როდესაც პირადად მას ის არ მოსწონს.

დესპოტური სახელმწიფო და აჯანყების უფლება

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრაქტიკული შედეგი, რაც ლოკის მოძღვრებიდან გამომდინარეობს, ისაა, რომ ლეგიტიმურია არა ყოველგვარი სახელმწიფო, არამედ ისეთი, რომელშიც მმართველობა საზოგადოების თანხმობით მიღებული კანონებითაა შეზღუდული. საბოლოოდ, სწორედ ამაშია ყველაზე დიდი კონტრასტი ჰობსის მიერ მიღებულ დასკვნასთან: სახელმწიფოში ცხოვრება ყოველთ-

ვის ჯობია ბუნებით მდგომარეობას. ლოკის აზრით, საზოგადოებრივი ხელშეკრულებით შექმნილ სახელმწიფოში (ანუ „სამოქალაქო მმართველობაში“ – დღეს ამის მაგივრად „ლიბერალურ დემოკრატიას“ ვიტყოდით) ცხოვრება უკეთესია ბუნებით მდგომარეობაზე, მაგრამ ამ უკანასკნელს, თავის მხრივ, უპირატესობა აქვს დესპოტურ მმართველობასთან შედარებით. სწორედ ასეთად თვლის ის აბსოლუტურ მონარქიას, სადაც მეფის პრეროგატივა არ არის შეზღუდული ხალხის წარმომადგენლების, ანუ პარლამენტის ძალაუფლებით.

რატომ? დესპოტურ სახელმწიფოში მე წართმეული მაქვს თავისუფლება, ანუ ვიღაც სხვას აქვს შეუზღუდავი ძალაუფლება ჩემს სიცოცხლესა და საკუთრებაზე. მე დამოკიდებული ვარ მის კეთილ ნებაზე: თუ დესპოტურმა მართველობამ ასეთი ნება არ გამოიჩინა და ჩემს სიცოცხლესა და საკუთრებას დაემუქრა, არ არსებობს მიუკერძოებელი მოსამართლე, რომელსაც შემიძლია მივმართო. მაგრამ მე აღარც თავდაცვის ის რესურსები დამრჩენია, რაც ბუნებით მდგომარეობაში გამაჩნია, მაშინ როდესაც სახელმწიფოს გაცილებით მეტად შეუძლია შეზღუდოს ჩემი უფლებები, ვიდრე ბუნებით მდგომარეობაში მოქმედ ბოროტმოქმედს. საუბარიც კი იმაზე, როგორ შეიძლება დაიცვას საზოგადოებამ თავი დესპოტური მმართველობისგან, იდევნება, როგორც „ღალატი“ ან სახელმწიფოს ძირგამომთხრელი საქმიანობა. ყველაზე დაუცველი ადამიანი დესპოტური მმართველობის პირობებშია.

აქედან გამომდინარე, სრულიად სამართლიანია, თუ ადამიანები აუჯანყდებიან დესპოტურ ხელისუფლებას და დაიბრუნებენ უფლებებს, რაც ბუნებისგან (ან ღმერთისგან) აქვთ მონიჭებული. ამ მოსაზრების გამო, ლოკს მისი მომხრეებიც და მოწინააღმდეგეებიც ინგლისის „დიადი რევოლუციის“ და ზოგადად, პოლიტიკური რევოლუციების გამმართლებლად თვლიდნენ.